

Bir Ortadoğu İktisat Tarihçisi Olarak Charles Issawi ve “The Economic History of Turkey”

Fatih ERMIŞ*

Giriş

Charles Issawi Ortadoğu iktisat tarihi çalışmalarının, hiç şüphesiz, en önde gelen isimlerinden biridir. Issawi'ye kadar Ortadoğu ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda, bunların kültürel ve linguistik ağırlıklı çalışmalar olduklarını görürüz. Ancak 1960'lardan itibaren gerek uluslararası kuruluşlar, gerekse bölgedeki araştırmacılar ilgilerini bölgenin iktisadi tarihi üzerinde yoğunlaştırmaya başladılar ve Issawi bu alanı kendi içinde bir disipline dönüştürdü. Issawi'nin çalışmalarının mümkün olduğunca iktisadi kavram ve araçları –belki çok karmaşık olanlar hariç– analize dahil etmeye çalışan bir tarafı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak sonraki çalışmalarında o, daha ziyade tarihi bir perspektif kullanmaya çalışmıştır. 1400'lerden itibaren Ortadoğu'nun Batı karşısında gerilemesi ve sonunda ona yenilmesi Issawi'nin tarihe bakışının önemli bir merceğidir. Issawi çalışmalarında özellikle 1800'den itibaren Ortadoğu'yu da içine alan bir dünya ekonominin oluşmaya başladığı tezini savunur. Ancak bunu yaparken Wallerstein'daki merkez-çevre analizlerine başvurmaz. Onun temel çıkış noktası iktisadi açıdan gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler ayrımıdır. Issawi için Ortadoğu tarihinde birkaç büyüme ve gerileme döngüsü vardır. Bunlardan sonuncusu ise 12. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar süren yavaş ve uzun gerileme dönemini takiben 19. yüzyıldan itibaren yeniden büyüme dönemine girmiş olan döngüdür.¹

Peki Issawi “Ortadoğu” dediğinde hangi toprak parçasını veya hangi kültürel havzaları düşünmektedir? Issawi “Ortadoğu” ile neyi kastettiğini *An Economic History of the Middle East and North Africa* isimli kitabında açıklamaktadır. Buna göre Issawi, aksini belirtmedikçe “Ortadoğu” sözcüğünden dar anlamda “Ortadoğu” olarak nitelenen bölgeye ek olarak Kuzey Afrika'yı da anlamaktadır. “Kuzey Afrika”dan kastettiği ise Mısır'ın batısında kalan bölgedir. Kuzey Afrika'yı hariç tuttuğunda ise “Ortadoğu” sözcüğünden bugünkü adları ile Türkiye, Irak, Suriye,

* Marmara Üniversitesi İktisat Tarihi yüksek lisans öğrencisi.

1 Charles Issawi (der.), *The Economic History of the Middle East, 1800-1914: A Book of Readings*. Chicago: University of Chicago Press, 1966, s. 3.

Lübnan, İsrail, Ürdün, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Umman, Yemen, Mısır ve Sudan'ı içine alan bir bölgeyi anlamaktadır.²

Issawi; Smith, Ricardo, Marx, Marshall gibi klasik iktisatçıların yanında Hicks, Lewis ve Kuznetz gibi 20. yüzyıl iktisatçılarından da çokça etkilenmiştir. Ancak tüm bu isimlerden öte Issawi'de İbn Haldun etkisi kendisini hissettirmektedir. Issawi'de hakim olan düşünce, başlangıçta İslam medeniyetinin ciddi ilerlemeler kaydetmiş olmasına rağmen 1400'den sonra Ortadoğu bilim, felsefe, teknoloji ve iktisadi düşüncesinde çok az ilerleme olduğu kanaatidir. Diğer yandan aynı dönemde Avrupa'da özellikle teknoloji ve enerji alanlarında ciddi ilerlemeler olmuştur. Bu bağlamda 1500'ler itibarıyla Ortadoğu, Avrupa'ya oranla daha az dinamik ve teknolojik açıdan daha az gelişmiştir.³ Bu yüzden Issawi Ortadoğu'nun geri kalmışlığında her ne kadar Batı emperyalizminin rolünü kabul etse de asıl nedeni içerde aramaktadır.⁴

Bugün modern Ortadoğu'nun oluşumunda iktisadın rolü ve bu bağlamda iktisadın siyasal, sosyal ve kültürel değişmelerle ilgisi hakkında çizebildiğimiz resimde 8 Aralık 2000'de ölen Issawi'nin payı inkâr edilemez. Bu yazıda Charles Issawi'nin hayatı, temel ilgi alanları, kaynakları ve metodolojisine değinildikten sonra onun *The Economic History of Turkey, 1800-1914* adlı kitabı değerlendirilecektir.

Hayatı

Issawi 1916'da Kahire'de doğmuştur. Suriye asıllı Ortodoks bir aileden gelmektedir. Çocukluğu Kahire, Hartum ve Lübnan'da geçmiştir. Kendisi genetik açıdan Şamlı, kültürel açıdansa Lübnanlı ve Mısırlı sayılması gerektiğini söyler. Issawi ilkökul eğitimini babasının Sudan'daki görevi ve orada kendisine uygun bir okul bulunamaması nedeniyle büyük ölçüde özel derslerle almıştır. Annesinden Fransızca, başka bir hocadan da klasik Arapça öğrenmiştir. Onbir yaşındayken İskenderiye'deki Victoria College'da eğitime başlamıştır. Kendi ifadesine göre burada hep başarısız olduğu ders Arapça'dır. Bunda suç okulun değil, kendi ilgisizliğindedir. Fakat Issawi onbeş yaşına geldiğinde birden Arapça'nın ne kadar büyük bir dil olduğunu ve ne kadar çalışmaya değer olduğunu fark etmiş ve bunun üzerine İbrahim el-Yezidi'nin bir talebesinden Arapça dersleri almaya başlamıştır. Issawi 1934'te Oxford'daki Magdalen College'da lisans eğitimine başlamış; burada felsefe, politika ve iktisat okumuş ve daha sonra kendisine uzmanlık alanı olarak iktisadı seçmiştir. Issawi bu tercihini şöyle açıklar: "Ben dünyayı de-

2 Charles Issawi, *An Economic History of the Middle East and North Africa*, New York: Columbia University Press, 1982, s. 1.

3 Şevket Pamuk, "In Memoriam", *Middle East Association Bulletin*, 35 (1), (Summer 2001), s. 148.

4 Issawi, *An Economic History of the Middle East*, s. 1.

ğıştırmek istiyordum ve bunu yapmanın yolunun da iktisattan geçtiğine kanaat getirdim."⁵ Issawi, Magdalen College'da geçirdiği zaman zarfında yine bir Ortadoğu tarihçisi olan Albert Hourani ile tanışma fırsatı bulmuştur ki bu ikisinin dostlukları daha sonra da devam etmiştir.

Mezuniyetinden sonra Issawi Kahire'ye dönmüş ve kariyerinin ilk kamu görevi olarak Mısır Finans Bakanlığı'nı üstlenmiştir (1937-1938). Daha sonra National Bank of Egypt'in araştırma başkanlığına atanmıştır (1938-1943). 1943-1947 arasında, Cecil Hourani'nin (Albert Hourani'nin kardeşi) daveti üzerine, Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde ders vermiştir. Issawi, Lübnan'da kendisini Mısır'dakinden bile daha fazla kendi evinde hissettiğini, halbuki Oxford'da hep bir yabancı olarak kaldığını söyler: "İngiltere benim sevdiğim ve saygı duyduğum bir memleketti. Ancak hiçbir zaman benim olmadı ve olamazdı da."⁶ Sonra kısa bir süre Washington'daki Arap Ofisi'nde bazı görevler üstlenmiş, ardından Birleşmiş Milletler'in Ortadoğu Ekonomik İlişkiler Bölümü sekreterliğine atanmıştır (1948-1955). Issawi bu görevi kabul edişini de şöyle anlatır:

Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası'ndan birer teklif geldiğinde arkadaşım Charles Malik'e hangi işi kabul etmem gerektiğini danıştım. Malik vakur bir eda ile bana baktı ve "Bak dostum, Dünya Bankası için çalışırsan Amerikan kapitalizmi için çalışmış olursun, Birleşmiş Milletler için çalışırsan kime çalıştığını bilmezsin" dedi. Karım ve ben de ilk gelen teklifi kabul etmeye karar verdik.⁷

Issawi 1951'de Columbia Üniversitesi'nde ders vermeye başlamış, 1975'te ise Princeton Üniversitesi'nde Yakındoğu Çalışmaları Kürsüsü'nün başına geçmiş ve 1986'daki emekliliğine kadar bu görevde kalmıştır. 1987-1991 yılları arasında New York Üniversitesi'nde misafir profesör olarak bulunmuştur. Issawi akademik kariyeri boyunca Timothy Mitchell, Christopher Taylor, Ami Ayalon, Arnon Grois ve Timur Kuran gibi yetenekli öğrencilere danışmanlık yapmıştır.⁸

İlgi Alanları

İlgi alanları geniş olmakla birlikte Issawi'nin çalışmalarının yoğunlaştığı alan 19. ve 20. yüzyıl Ortadoğu iktisat tarihidir. Bu alandaki çalışmalarında Issawi, orijinal belgeler ve kolay ulaşılamayan birçok arşiv kaynaklarından yararlanmışır.

5 Nancy Elizabeth Gallagher, *Approaches to the History of the Middle East: Interviews with Leading Middle East Historians*, Reading, UK: Ithaca Press, 1994, s. 51. Kitapta röportaj yapılan diğer isimler ise şöyle: Albert Hourani, André Raymond, Afaf Lutfi al-Sayyid Marsot, Maxime Rodinson, Nikki Keddie, Halil İnalçık ve Abdul-Karim Rafeq.

6 Gallagher, s. 52-3.

7 Gallagher, s. 55.

8 Pamuk, s. 148.

Issawi 1966'da Ortadoğu iktisat tarihine ilişkin çalışmalarının ilki olan *The Economic History of the Middle East, 1800-1914: A Book of Readings*'i yayımlamıştır. 1971'de *The Economic History of Iran, 1800-1914*'ü, 1980'de *The Economic History of Turkey, 1800-1914*'ü ve 1988'de de *The Fertile Crescent, 1800-1914: A Documentary-Economic History* kitabını yayımlamıştır. Bu eserler 1800'lerden itibaren Ortadoğu'nun dünya ekonomisine entegrasyonu ve bölgenin geri kalmışlığının nedenleri üzerine belgelerden hareket eden ciddi araştırmalardır. Issawi'nin iktisat tarihi üzerine kaleme aldığı makalelerin çoğu *The Middle East Economy: Decline and Recovery* (1995) adlı eserinde toplanmıştır.

Issawi'nin modern Mısır üzerine de çalışmaları vardır. Bunlar; *An Economic and Social Analysis* (1947), *Egypt at Mid-Century* (1954), *Egypt in Revolution* (1963) adlı kitaplardır. Bunların üçü de yazıldıkları dönemde çığır açan kitaplardır.

Issawi'nin üzerinde çalıştığı üçüncü bir alan ise petrol endüstrisinin siyasi ve iktisadi boyutlarıdır. Bu konuda yazdığı makaleleri daha sonra *The Arab World's Legacy* (1981) adlı eserinde toplamıştır.

Dördüncü olarak Issawi kültürel ve politik konularla da ilgilenmiştir. Issawi'yi *Cross-Cultural Encounters and Conflicts* adlı kitabı yazmaya iten en önemli saik kendi ifadesiyle batılılaşmış, Hristiyan, Suriye asıllı bir ailede ve kozmopolit, fakat esas olarak Mısırî bir şehir olan Kahire'de yetişmiş olmasıdır.⁹

Kaynakları ve Metodolojisi

Issawi, kaynaklarla ilgili donanımına batılı olanlarla başlamıştır. Bunlar içinde de özellikle İngiliz arşivleri (Public Record Office ve India Office), French Foreign Office ve Avusturya Arşivleri Issawi'nin en çok kullandığı kaynaklardır. Issawi 1975'te Osmanlı Arşivleri'nde çalışmak üzere İstanbul'a gelmiştir. Fakat kendi ifadesine göre gerekli izni alabilmesi o kadar uzun sürmüştür ki izin çıktığında bu iş için ayırdığı zaman hemen hemen sona ermiştir.¹⁰ Issawi ayrıca ABD Arşivleri'nde de çalışmalar yapmıştır.

Metodolojisine gelince, her şeyden önce Issawi, tarihçilikten değil iktisattan iktisat tarihine geçmiş bir akademisyendir. Hatta Issawi, akademik hayatının ilk yarısında bir gelişim iktisatçısı sayılabilir. Bu yüzden o, çalışmalarında mukayeseler ve trendlere büyük yer vermiştir. Zaten Issawi kendisinin favori iktisatçı tanımının "Kârın nasıl?" diye sorulduğunda "Neye kıyasla?" cevabını veren kişi olduğunu söylemektedir.¹¹ Issawi'ye göre mukayeseli metot hem gelişim iktisadı

9 Charles Issawi, *Cross-Cultural Encounters and Conflicts*, New York: Oxford University Press, 1998, s. 3.

10 Gallagher, s. 57-8.

11 Gallagher, s. 58.

hem de iktisat tarihi açısından son derece önemli bir yere oturmaktadır. Bu nedenle o, Ortadoğu iktisat tarihini hep Batı Avrupa, Rusya, Latin Amerika, Balkanlar, Japon ve Çin tarihi ile karşılaştırmalı olarak incelemeye çalışmıştır. Ancak Issawi bu yaklaşıma yöneltilebilecek eleştirilerin de farkındadır. Ortadoğu iktisat tarihini diğer kültürlerin incelenmesinden ortaya çıkan sorularla değil, kendi yapısı içinde incelemek gerektiğini savunanlara Issawi diğer kültürlerin tecrübelerinden istifade etmenin mukayeseli metodun en önemli avantajlarından biri olduğunu söylemektedir.

Mukayeseli metodun böyle sağlam bir savunucusu olsa da Issawi, aslında metotla ilgili konulara pek ilgi duymamaktadır: "(...) insanların vakitlerini metodolojiye harcamaları kadar canımı sıkın çok az şey vardır. Bence işi nasıl yapacağınız konusunda çok fazla tartışmaya gerek yoktur. Sadece işi yapmalısınız."¹²

Diğer yandan Issawi'de, yukarıda da değinildiği gibi, "büyük şeyhim" dediği İbn Haldun'un tesiri büyüktür. Issawi İbn Haldun'u Ortadoğu ve İslam tarihinde tartışmasız bir zirve olarak görür. Beyrut Amerikan Üniveristesi'nde İbn Haldun'u Aristo ve Machiavelli ile karşılaştıran dersler vermiştir. *An Arab Philosophy of History* adlı kitabını da İbn Haldun'un tarih, coğrafya, iktisat, sosyoloji, siyaset, eğitim ve metafizik gibi konulardaki düşüncelerini özetlemek amacıyla *Mukaddime*'den yaptığı alıntılarla destekleyerek oluşturmuş ve İngilizce'ye kazandırmıştır.¹³

Issawi'ye göre Ortadoğu iktisat tarihi çalışmak gerçekten çok zordur. O bunu şöyle açıklar:

[Ortadoğu iktisat tarihi çalışmak isteyenlere] ilk tavsiyem Bernard Shaw'un yeni evlenecek gençlere söylediği şu sözdür: 'Sakın haal!' Bu, bu işin bu çabaya değmeyeceğinden değil, işin çok zor olmasından kaynaklanır. Bir iktisat tarihçisinin iktisadi, Ortadoğu dillerini ve ayrıca Batı dillerini bilmesi gerekir. Tarih yazıcılığında da temel bir bilgiye ihtiyacınız vardır ki bu, Avrupa tarihini yakından bilmeyi gerektirir. Ayrıca diğer kültürlerin –Çin, Japon gibi– tarihine de bir aşinalık lazımdır. Buna ilave olarak arkeoloji ve antropolojinin iktisat tarihine ne gibi katkılarda bulunabileceğinin farkında olmalısınız (...) Birkaç senenizi Arapça öğrenmek için harcamaya ve muhtemelen ilave bir Ortadoğu dilini daha –Türkçe modern Ortadoğu çalışmaları için vazgeçilmez bir dildir– öğrenmeye ve tüm bunları yaparken Fransızca, Almanca ve Rusça'yı da aradan çıkartmaya hazır olmalısınız. Gerçekten bunu yapmak istiyor musunuz? Cevabınız evetse hadi başlayalım.¹⁴

12 Gallagher, s. 59.

13 Charles Issawi, *An Arab Philosophy of History: Selections from the Prolegomena of Ibn Khaldun of Tunis (1332-1406)*, London: Murray, 1950, s. xi.

14 Gallagher, s. 64-5.

*The Economic History of Turkey, 1800-1914*¹⁵

Issawi kitabına “Osmanlı İmparatorluğu’nun iktisadi tarihi hâlâ yazılmayı bekliyor” diyerek başlıyor. Nitekim Issawi’nin Ortadoğu iktisat tarihi çalışmaları açısından *The Economic History of Turkey* modern Türkiye sınırları, bazı adalar ve Makedonya’yı içine alan kısmını ihtiva ediyor. Ancak Issawi bununla bu eksik tarihi kendisinin yazıp ikmal ettiği iddiasında da değildir.

Issawi kaynak seçiminde ilginç olan metinlerden çok zor ulaşılabilir metinleri seçmeye özen göstermiştir. Bu bağlamda Issawi kitabının önsözünde kaynak seçiminde şu beş ilkeye bağlı kaldığını belirtmektedir:

Birincisi; İngilizce herhangi bir kitap veya dergiden hiçbir metin alınmamıştır. Bu ilke gereğince Eton, Lynch, MacFarlane, Senior, Slade, Thornton, Urquhart, Walsh, White gibi yazarların ve Gordon, Karpat, Earle, Gibb, Bowen, İnalçık, B. Lewis, G. Lewis, Mardin, Mears, Puryear, Rustow, Stirling ve Wolf gibi çağdaş yazarların kaleme aldıkları yazılar kitapta başvuru kaynaklar değildir.

İkincisi; yayımlanmamış kaynaklara, yayımlanmış olanlara göre öncelik verilmiştir.

Üçüncüsü; Batı dışı dillerdeki kaynaklara Batı dillerindekilere göre öncelik verilmiştir. Batı dillerindeki kaynaklar içinde de İngilizce olmayan metinler, İngilizce olanlara göre önceliğe sahip olmuşlardır.

Dördüncüsü; raporlara ve makalelere, kitaplara oranla; eski kitaplara da yenilerine oranla öncelik verilmiştir.

Beşincisi; temel kanunlar, anlaşmalar ve diğer benzeri metinler J. C. Hurewitz’in *Diplomacy in the Near East and Middle East* adlı kitabı ile G. Young’ın *Corps de droit Ottoman* adlı kitabında yayımlandıkları için, bunlar da kitabın kaynakları içinde yer almamışlardır.¹⁶

Kitap kaynaklarla ilgili yukarıda sayılan hedefleri belirleyince, kitabın yazımı için bir kişinin kapasitesinin çok üzerinde sayılacak sayıda dile vakıf olmak gerekiyor. Kitapta kullanılan ve İngilizce’ye tercüme edilen belgelerin dillerine baktı-

15 Charles Issawi, *The Economic History of Turkey, 1800-1914*, The University of Chicago, Publications of the Center for Middle Eastern Studies, no. 13 (Chicago and London: The University of Chicago Press, 1980), 390 s. Kitap Ricard L. Chambers’ın genel editörlüğündeki bir çalışma olan Publications of the Center for Middle Eastern Studies serisinin onüçüncü halkası olarak yayımlanmıştır. Serideki diğer bazı çalışmalar şunlardır: *Beginnings of Modernization in the Middle East: The Nineteenth Century*, William R. Polk ve Ricard L. Chambers (eds.); *The Mosque in the Early Ottoman Architecture*, Aptullah Kuran; *Studies in the Social History of Modern Egypt*, Gabriel Baer; *The Economic History of Iran 1800-1914*, Charles Issawi; *The Sense of Unity: The Sufi Tradition in Persian Architecture*, Nader Ardalan ve Laleh Bakhtiar.

16 Issawi, *The Economic History*, s. XV.

ğımızda bunların; İngilizce, Fransızca, Türkçe, Almanca, Rusça, İtalyanca, Felemenkçe, İbranice ve Ermenice olduklarını görmekteyiz. Bu yüzden kitabın hazırlanmasında Issawi'ye oldukça çok sayıda akademisyen yardımcı olmuştur.

Kitap yedi bölümden oluşmaktadır. Her bölüm de kendi içinde alt bölümlere ayrılmaktadır. Kitap her şeyden önce bir belgeler koleksiyonudur. Kitapta önce genel bir giriş bulunmakta, daha sonra her alt bölüm ayrıca Issawi'nin o konu hakkındaki değerlendirmelerini içeren girişlerle sürmektedir.¹⁷ Bu kısımlarda Issawi bize her bir başlığı nasıl değerlendirdiğinin ve onu Ortadoğu iktisat tarihi içinde nereye oturttuğunun ipuçlarını vermektedir. Bu değerlendirmelerin ardından yukarıda sayılan kriterlere uygun seçme metinler bulunmaktadır. Kitabın Türkiye iktisat tarihi araştırmalarına en önemli katkısı da birçok belgeyi ilk defa yayımlanmış olmasında yatmaktadır. Diğer bir deyişle belgeler ne kadar önemli ya da ne kadar ilginç olduklarına bakılarak değil, ne kadar az bilinen, ne kadar zor ulaşılabilir olduklarına göre seçilmişlerdir. Metinler hemen hemen hiçbir düzeltmeye tabi tutulmadan, oldukları gibi yayımlanmışlardır. Fakat yine de belgelerin ham data olarak yayımlandıklarını söylemek zordur. Belgelerden elde edilen bilgilerden hareketle kapsayıcı tablolar çizilmiş, analitik incelemeler yapılmış ve her okuyucunun kolay kolay ulaşamayacağı kadar geniş bir dil yelpazesini kapsayan belgeler İngilizce'ye tercüme edilmiştir.

Diğer yandan belgeleri seçmede takip edilen metot, belgelerin çoğunluğunun Issawi'nin en iyi bildiği arşivler ve dönemlerden seçilmesini gerektirmiştir. M. E. Yapp şu tespitleri sıralamaktadır: "Belgelerin yarısından çoğu İngiliz dış ilişkiler ofisinden elde edilmiştir. Yine yarısından çoğu 1850'den önceki döneme ilişkindir (özellikle de 1830-1840 arası dönme). Belgelerin derlendiği ikinci önemli kaynak (özellikle 1850-1900 dönemi için) ise Fransız arşivleridir."¹⁸

The Economic History of Turkey Issawi'nin Ortadoğu ile ilgili diğer iki kitabının (*The Economic History of the Middle East, 1800-1914: A Book of Readings* ve *The Economic History of Iran, 1800-1914*) devamı ve onları bütünlüyeici olma karakterindedir. İnalçık bu noktada kitabın amacıyla kitapta uygulanan metodun tam uyuşmadığını düşünmekte ve kitabın başlığının biraz zorlama olduğunu belirtmektedir:

[Her bölümün başındaki] girişler kitabın adını temellendirmeye dönük çabalarlardır. Aksi taktirde kitabın adı *Türkiye İktisat Tarihine İlişkin Belgeler* ya da *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Hakkında İngiliz Belgeleri* gibi bir şey olurdu. Kişisel olarak ben kitabı İngiliz arşivlerindeki belgeleri daha sistematik ve daha kapsayıcı olarak sunacak şekilde ikinci başlıkla görmeyi tercih

17 Kitapta yer alan ana konu başlıkları şunlardır: sosyal yapı, ticaret, ulaşım, tarım, endüstri, finans ve kamu finansmanı.

18 M.E. Yapp, Kitap değerlendirmesi, "Roger Owen, *The Middle East in the World Economy, 1800-1914*; Charles Issawi, *The Economic History of Turkey, 1800-1914*", *The Economic History Review*, New Series, 35(1), (February 1982), s. 153.

ederdim (...) Görülen o ki kitap ne belgelerin sistematik bir derlemesi ne de Türkiye iktisat tarihinin bir sentezi olarak görülebilir. Yine de kitap pek çok belgeyi ilk defa yayımlamış olması hasebiyle sahaya önemli bir katkıdır.¹⁹

Stanford J. Shaw Issawi'yi yabancı araştırmacıların nüfusa ilişkin doğruluğu oldukça su götürcek tahminlerini görece daha doğru sayılabilecek istatistiki datadan olan Salnameler (ki gerek imparatorluk çapında gerek eyaletler boyutunda veriler içermektedir), *İhsaiyat-ı Maliye* (Genç Türkler döneminde yayımlanmıştır ve finansal verileri içerir), *Memalik-i Osmaniye'nin 1330 Senesi Nüfus İstatistiği* gibi yayımlara neden tercih ettiğinin anlaşılmasının zor olduğunu belirtmektedir.²⁰

Aynı noktayı İnalçık da eleştirmekte ve Issawi'nin Osmanlı kaynaklarına erişiminin temel olarak Vedat Eldem (*Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*) yoluyla gerçekleştiğini, Eldem'inse esas olarak Osmanlı Ticaret ve Tarım nezaretinin verilerini kullandığını belirtmektedir. İnalçık Osmanlı arşivlerinden çok kolaylıkla ulaşılabilecek bir çok belgenin bile gerek Eldem gerekse Issawi tarafından kullanılmamış olduğunu ifade etmektedir.²¹

İnalçık Issawi'yi yer isimlerini düzeltmede yeterince titiz davranmaması nedeniyle de eleştirmektedir. Mesela 71. sayfadaki *Yeni Maalî*'nin doğrusu *Yeni Mahalle*, *Abia Sari* ise *Eyubensari*'dir. Yine 65. sayfadaki *Samastia*, *Sivas*'tır. 63. sayfadaki *Malaga* da *Malatya*'dır. Aslında Issawi kitabının önsözünde dile getirdiği şu ifadelerle bu eleştirilere kapı açmaktadır: "(...) Halihazırda Türkiye sınırları içinde bulunan yer isimleri için modern imlayı tercih ettim; mesela Smyrna yerine İzmir."²² Yer isimlerinin yanı sıra bazı Türkçe kelimeler de kitapta yanlış imla ile yer almaktadır. Mesela 267. sayfadaki *beçel*, *reçel*; 343. sayfadaki *bedele Nusul*, *bedel-i nuzul*; *Tarphane-Amire*, *Darphane-i amire* olmalıydı.²³

Sonuç olarak kitabın Türkiye iktisat tarihi çalışmalarına iki yönlü katkısından bahsetmek mümkündür. Birincisi, hiç kuşkusuz, son dönem Osmanlı iktisat tarihine ilişkin herhangi bir araştırmacının ulaşmasının, ulaşsa bile kullanabilmesinin çok zor olduğu birçok belgeyi ilk defa yayımlamış olmasıdır. Bundan daha az önemli olmamak üzere kitabın sahaya ikinci katkısı ise Issawi, Owen ve Cook'un²⁴ önde gelen isimleri olduğu ve Türkiye iktisat tarihini Ortadoğu iktisat tarihi içinde gören yaklaşımın konuya bakışını ortaya koymasında yatar.

19 Halil İnalçık, Kitap değerlendirmesi, "Charles Issawi, *The Economic History of Turkey, 1800-1914*", *International Journal of Middle East Studies*, 17(2), (May 1985), s. 276.

20 Stanford J. Shaw, Kitap değerlendirmesi, Charles Issawi. *The Economic History of Turkey 1800-1914*, *The American Historical Review*, 89(2), (April 1984), s. 497.

21 İnalçık, s. 275.

22 Issawi, *The Economic History*, s. xvi.

23 İnalçık, s. 274.

24 Owen ve Cook'un bazı eserleri için bkz. Kaynakça.

Kaynakça

- Asad, Talal ve Roger Owen. *The Middle East*, New York: Monthly Review Press, 1983.
- Cook, M. A. (der.). *Studies in the Economic History of the Middle East from the Rise of Islam to the Present Day*, Londra: Oxford University Press, 1976.
- (der.), *A History of the Ottoman Empire to 1730: Chapters from the Cambridge History of Islam and the New Cambridge Modern History*, Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1976.
- Eldem, Vedat. *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında bir Tetkik*, Ankara: Tükiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1970.
- Esfandiari, Haleh ve A. L. Udovitch (der.), *The Economic Dimensions of Middle Eastern History: Essays in Honor of Charles Issawi*, Princeton, NJ: Darwin Press, 1990.
- Gallagher, Nancy Elizabeth, *Approaches to the History of the Middle East: Interviews with Leading Middle East Historians*, Reading, UK: Ithaca Press, 1994.
- Göcek, Fatma Müge, "On Charles Issawi and His Last Book" *Middle East Studies Association Bulletin*, 36 (1), (Summer 2002), s. 39.
- Hurewitz, J. C., *Diplomacy in the Near East and Middle East: A Documentary Record: 1535-1914*. Toronto, London, New York: D. Van Nostrand, 1956.
- İnalçık, Halil, Kitap değerlendirmesi, Charles Issawi, *The Economic History of Turkey, 1800-1914*, *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 17. sayı 2 (May 1985), ss. 273-76.
- Issawi, Charles, *An Arab Philosophy of History: Selections from the Prolegomena of Ibn Khaldun of Tunis (1332-1406)*, London: Murray, 1950.
- *Egypt at Mid-Century: An Economic Survey*, London, New York: Oxford University Press, 1954.
- *Egypt in Revolution; An Economic Analysis*, N.Y.: Oxford U.P., 1963.
- (der.), *The Economic History of the Middle East, 1800-1914: A Book of Readings*, Chicago: University of Chicago Press, 1966.
- "Population and Resources in the Ottoman Empire and Iran", Thomas Naff ve Roger Owen (der.), *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, Carbondale: Southern Illinois University Press, 1977.
- *The Economic History of Turkey, 1800-1914*, The University of Chicago, Publications of the Center for Middle Eastern Studies, no. 13, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1980.
- *The Arab World's Legacy: Essays*, Princeton, N.J.: Darwin Press, 1981.
- *An Economic History of the Middle East and North Africa*, New York: Columbia University Press, 1982.
- *The Fertile Crescent, 1800-1914: A Documentary-Economic History*, New York: Oxford University Press, 1988.
- *Issawi's Laws of Social Motion*, Princeton, N.J.: Darwin, 1991.
- *The Middle East Economy: Decline and Recovery: Selected Essays*, Princeton, N.J.: Markus Wiener Publishers, 1995.

- *Cross-Cultural Encounters and Conflicts*, New York: Oxford University Press, 1998.
- “Crusades and Current Crises in the Near East: A Historical Parallel”, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 33(3), (July 1957), ss. 269-79.
- “Egypt Since 1800: A Study in Lop-sided Development”, *The Journal of Economic History*, 21(1), (March 1961), ss. 1-25.
- “The Christian-Muslim Frontier in the Mediterranean: A History of Two Peninsulas”, *Political Science Quarterly*, 76(4), (December 1961), ss. 544-554.
- “The Tabriz-Trabzon Trade, 1830-1900: Rise and Decline of a Route”, *International Journal of Middle East Studies*, 1(1), (January 1970), ss. 18-27.
- “De-Industrialization and Re-Industrialization in the Middle East since 1800”, *International Journal of Middle East Studies*, 12(4), (December 1980), ss. 469-79.
- Issawi, Charles ve George S. Wise (der.), *Middle East Perspectives: The Next Twenty Years*, Princeton, N.J.: Darwin Press, 1981.
- Naff, Thomas ve Roger Owen, *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, Carbondale: Southern Illinois University Press, 1977.
- Owen, Roger, *State, Power and Politics in the Making of the Modern Middle East*, London; New York: Routledge, 2000.
- “The Arab Economies in the 1970’s”, *MERIP Reports*, 0(100/101), Special Anniversary Issue (October-December 1981), ss. 3-13.
- “Sadat’s Legacy, Mubarak’s Dilemma”, *MERIP Reports*, 0(117), Debt and Development (September 1983), ss. 12-8.
- “The Study of Middle Eastern Industrial History: Notes on the Interrelationship between Factories and Small-Scale Manufacturing with Special Reference to Lebanese Silk and Egyptian Sugar, 1900-1930”, *International Journal of Middle East Studies*, 16(4), (November 1984), ss. 475-87.
- “A New Post-Cold War System? The Middle East in a Realigned World”, *Middle East Report*, 0(184), New Orders: The Middle East in a Realigned World (September-January 1993), ss. 2-6.
- Pamuk, Şevket. “In Memoriam”, *Middle East Association Bulletin*, 35(1), (Summer 2001), ss. 148-9.
- Shaw, Stanford J., Kitap değerlendirmesi, “Charles Issawi, *The Economic History of Turkey 1800-1914*”, *The American Historical Review*, 89(2), (April 1984), s. 497.
- Yapp, M. E., Kitap değerlendirmesi, “Roger Owen, *The Middle East in the World Economy, 1800-1914*; Charles Issawi, *The Economic History of Turkey, 1800-1914*”, *The Economic History Review*, New Series, 35(1), (February 1982), ss. 152-4.

Charles Issawi as a Middle East Economic Historian and his The Economic History of Turkey

Fatih ERMİŐ

Abstract

Charles Issawi is no doubt one of the most distinguished scholars in field of the Economic History of the Middle East. In fact, he has established the field as a discipline in itself. He interprets the history of the Middle East in cycles, which is an obvious influence of Ibn Khaldun. His fields of interest range from modern Egypt to political and cultural studies, even if the Economic History of the Middle East remains as his main profession. This article, after presenting a brief view of the place of Issawi in the Economic History of the Middle East, will review his book *The Economic History of Turkey, 1800-1914*. The contribution of the book to the field is at least twofold: On one hand, it is a good collection of valuable documents with different languages on Ottoman History from Public Record Office, French Foreign Office, and Austrian Archives etc. On the other hand, it gives us the clues of how Issawi evaluates the economic history of Turkey within the history of Middle East.